

ΚΑΡΟΛ.

Ναι, ναί, σπεῦσον τὸ λοιπόν.

ΜΑΡΚ. Δὲν θέλω ν' ἀπωλέσω οὕτε μίαν καν

στιγμήν. Λοιπόν, ἔκεī, ω πρίγκηψ, χαῖρε μοι.

(ἀναχωρεῖ ἐκάτερος τούτων πρὸς ἔναντιαν διεύθυνσιν)

(ἔπειται τὸ τέλος τῆς Α'. πράξεως).

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗ

μετὰ κριτικῶν ὑπομημάτων ἐτῶν 'Αθηναῖς τύποις' Αττικοῦ

Μουσείου 1885» (σελ. 176, 8^η) ἔξεδόθη ύπὸ Α[λεξάνδρου]

Π[άλλη] ἀνδρὸς περὶ τὸν κερδῶν μὲν Ἐρμῆν ἀσχολουμένου, τῷ δὲ λογίῳ θυσίαν προσφέροντος καὶ τὰς Μούσας λατρεύοντος ὡς ἔστιν εἰκάσαι καὶ ἐκ τῆς προκειμένης ἔκδοσεως, ἥτις εἶναι κυρίως κριτική, καὶ ὑπὸ τοιαύτην ἔποιην ἄρα νὰ κριθῇ αὐτὴ προσήκει.

Βάσις τῆς ἔκδοσεως ταύτης (δευτέρας οὖστις τὴν δὲ πρώτην ἀγνοῶ) εἶναι δὲ Λαυρετιανὸς κῶδιξ ὁ σεσημειωμένος διὰ τῶν στοιχείων Ια, ἵξ οὐ, ἐὰν μὴ πάντα, ὡς δοξάζει διὸ τοὺς Κώβητος διδάσκαλος τοῦ διαπρεποῦς ἡμῶν Κωνσταντίνου Κόντου, ἀλλ' ἀναντιλέκτως τὰ πλεῖστα τῶν τῆς Ἀντιγόνης χειρογράφων ἔξεπήγασαν. Ολίγας δὲ γραφὰς παρέλαβεν διὰ ἔκδοτης ἔξι ἀπογράφων, ὧν αἱ πλείους διαφέρουσι τοῦ κώδικος μόνον ἢ περὶ τὴν ὄρθογραφίαν ἢ περὶ τοὺς τύπους ἢ περὶ τοὺς τόνους ἢ περὶ τὴν θέσιν τῶν λέξεων οἷον ἐν στίχῳ 128 ἐσιδὼρ ἀντὶ εἰσιδὼρ. 154 παρρυχίοις ἀντὶ παρρύχοις. 504 ἀρδάρειρ ἀντὶ ἀρδάρει. 718 θυμοῦ ἀντὶ θυμῷ. 847 οἴα ἀντὶ οἰα. 998 σημεῖα τῆς ἐμῆς ἀντὶ τῆς ἐμῆς σημεῖα κτλ. Καλῶς δὲ ποιεῖ διότι οὕτω γινώσκει ἀκριβῶς διὰ ἀναγνώστης, καὶ πολύ γε ἔφον, τὴν ἐπὶ τοῦ κειμένου κριτικὴν αὐτοῦ ἐπιστασίαν ἢ τὴν ἐκ παρέργου ἐργασίαν ἢ τυχὸν τὴν ἐξ ἄλλων ἔκδοσεων ἀπλῆν ἀντιγραφήν, ὅπερ (τελευταῖον) ποιοῦσι συνήθως ἐν "Ελλησιν" "Ελληνες ἔκδόται, ἐν οἷς καὶ διάντως φιλόπονος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Γεώργιος Μιστριώτης. ώ τις, ἐπαινῶν τὸν ζῆλον καὶ ἀνομολογῶν τὴν τῆς νεολαίᾳ προσγενόμενην ὠφέλειαν ἐκ τῶν ἔκδοσεων αὐτοῦ, πάνυ δικαίως τοῦτο νὰ ἐπιμέφηται δύναται πάντοτε ἐφ' ὅσον οὕτος ἔκδιδωσι τὰ τῶν Ἐλλήνων συγγραφέων κείμενα πανταχοῦ μὲν κατάφορτα τῶν ἐξ ἀλλοτρίων σχολίων λημμάτων, οὐδαμοῦ δὲ σχεδὸν αὐτῶν ὑψηλότερόν τι οὐδαμῶς οὐδὲν ἔχοντα.

Οἱ ἔκδοτης εἶχε μὲν πρὸ ὄμματων σὺν ἀλλαις παλαιτέραις τε καὶ νεωτέραις τὰς κρείσους ἔκδοσεις τὰς γινομένας ἀπὸ τοῦ 1788 μέχρι τοῦ 1880, ἀπὸ τοῦ Θωμᾶ ᾿Ιονσώνος μέχρι τοῦ περικλεοῦς Αὔγουστου Ναούκκου εὐθαρσῶς ὅμως πάνυ πολλαχοῦ ἀπέκλινεν αὐτῶν, ώς δῆλον ἐκ τῶν ῥηθησομένων ἐφεξῆς. Ἐν ὑπομνήμασι πληροῦσιν ἐκατὸν σχεδὸν σελίδας

ὑποβάλλει οὕτος πολυαριθμούς διορθώσεις οὐ μόνον τοῦ κειμένου τῆς τε Ἀντιγόνης καὶ τοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ αὐτῆς εἰλημμένου ἐκ τοῦ τῆς Φλωρεντίας χειρογράφου ύπ' ἀριθ. 2725, ἀλλὰ καὶ τοῦ τῶν παλαιῶν σχολιαστῶν καὶ ἐνίων συγγραφέων, συμπαρατίθεις, ὃσον ἀποβλέπει εἰς τὸ τῆς Ἀντιγόνης κείμενον, ως ἐπὶ τὸ πολὺ τὰς γραφὰς τοῦ κώδικος, τῶν ἀπογράφων, τῶν ἐν τοῖς σχολίοις λημμάτων, τῶν ἔκδοτῶν ἀπὸ Στεφάνου μέχρι καὶ τῆς τελευταίας τοῦ Ναούκκου, ἵνα οὕτω πᾶς τις σύναμα ἔχων πρὸ ὄφθαλμῶν τὰς ἐπὶ τὸ βέλτιον ἢ χειρὸν γινομένας σὺν τῷ χρόνῳ μεταβολὰς τοῦ κειμένου κρίνῃ εὔχερῶς τὴν ἀξίαν τῶν ὑποβεβλημένων ἐν τε τῇ πρώτῃ καὶ δευτέρῃ ταύτη ἔκδοσει διορθώσεων τοῦ ἔκδότου, ὅπερ καὶ μόνον ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὴν τε εἰλικρινῆ αὐτοῦ πρόθεσιν καὶ τὴν ἀξιέπαινον φιλοπονίαν. Μαρτύριον δ' ἔστωσαν ἐνια τῶν πολλῶν, ἐν οἷς ἢ διορθοῖ τὸν κώδικα ἢ προτιμᾷ γραφὰς ἀπογράφων ἢ ἔκδοτῶν ἢ ἐρμηνείας, τάδε: ἐν μὲν τῷ τοῦ βίου τοῦ Σοφοκλέους κείμενῳ: Α' "Ιστρῳ ἐξ ἀπογράφων ἀντὶ Στράτῳ. Β' ἐρ πολιτείᾳ καὶ πρεσβείᾳ ἀντὶ πολιτείᾳ καὶ ἐρ πρεσβείᾳς. Γ τέσσαροι ἐξ ἀπογράφων ἀντὶ τέσσαρα. Δ πρῶτος μὲρ — πρῶτος δὲ τοὺς ἀντὶ πρῶτον μιτ — αὐτὸς τοὺς δέ — réωρ (ἢ παΐδωρ) ἀντὶ — ἐκ τῶν. Ε ἀρδρὸς ἀντὶ γέρους. Σαμίους ἀντὶ ἀρίους. ΣΤ αὐτὸν ἀντὶ αὐτήρ. Ζ παρὰ πολλοῖς ἀντὶ καὶ παρὰ πολλοῖς. Θ ἀπὸ τοῦ τείχους ἀντὶ πρὸ τοῦ τείχους. Ι σῆμα ἀντὶ σχῆμα. Η τῶν κωμικῶν τίταν τὴν κωμικὸν ἀντὶ Ιωρικόν τίταν. Ἐν δὲ τῷ τῆς Ἀντιγόνης κείμενῳ ταῦτα: Ἐν στίχῳ 6 τοῖς σοῖς τε κάμοις — ξυρὸρ ἀντὶ τῶν σῶν τε κάμων — κακῶν. 3 κάσηκονσας ἀντὶ κεισήκονσας. 12 ἀναπληροῦ τὸ κενὸν διὰ τοῦ ῥήματος «ῆλασ». 135 δργῆ ἀντὶ δρμῆ. 144 δυοῖν ἀντὶ τοῖν. 156 ὁδε ἀντὶ τῆδε τοῦ Μυσγραβίου. 159 ὁς ἀντὶ ὅτι. 168 διώλορτ' ἀντὶ διώλετ'. 187 χθοὶ ἀντὶ χθορός. 203 ἐκκεκηρύχθω ἀντὶ ἐκκεκήρυγμα. 218 ἀλλ' ἐκ τοῦδ' ἢ τῶνδε ἀντὶ ἀλλω τοῦτ'. 255 πετεισμέρος ἀντὶ πεπραγμέρος. 296 ροσημ' ἀντὶ ρόμιομ'. 299 βροτοῖς ἀντὶ βροτούς. 300 τέχνας ἢ τέχνηρ ἀντὶ ἔχειρ. 315 δ' ἐφῆσεις ἀντὶ δεδώσεις. 323 ὁς δοκεῖ ἀντὶ φ δοκεῖ. 340 πλαζομέρηρ ἀντὶ πλανωμέρηρ. 350 λασιαύχερον θ' ἀντὶ λασιαύχερά θ'. 854 φλέγμα ἀντὶ φθέγμα. 370 αὐξιπολις ἀντὶ ιψίπολις. 587 ποτιτιὰς ἀντὶ ποτιτιαῖς. 595 πήματ' αῦ καιροῖς ἢ πήματ' αῦθις ρέοις ἀντὶ πήματα φθιμέρων. 605 ὑπέρβοιος ἀρ ἀντὶ ὑπερβασία. 653 ἀλλ' ἐκπτύσας ἀντὶ ἀλλὰ πτύσας. 718 καὶ θυμοῦ ἀντὶ εἰκὲ θυμῷ. 799 ἐνταῖς ἀντὶ ἐμπαῖς. 834 θεοῦ γέρρα ἢ γέρρημ' ἀντὶ θεογενῆς. 846 ἐπαιτοῦμαι ἀντὶ ἐπικτῶμαι, 870 κασιγρητ' "Ἄργει ἀντὶ κασιγρητε γάμωρ. 1034 ἀτρωτος ἢ ἀπληκτος ἀντὶ ἀπρακτος. 1060 δυσφρονῶρ ἀντὶ διὰ φρεγῶρ. 1081 κατήρνοσαρ ἀντὶ καθηγρισαρ. 1342 ὅποι πρῶτοι ἀντὶ δια πρὸ πρότεροι. κτλ. Τὰς ὄλιγας δὲ ταύτας ἐκ τῶν ὑπερπεντακοσίων ἐπὶ τῆς Ἀντιγόνης κριτικῶν παρατηρήσεων, διορθώσεων καὶ ἐρμηνειῶν τοῦ ἔκδότου ὁδε παρατιθέμενοι προσεπισημειούμεθα ὅτι πλὴν τούτων ὑποβάλλει οὕτος διορθώσεις ἢ ἀλ-

λας παρατηρήσεις χωρίων και ἄλλων συγγραφέων, οἷον τοῦ χωρίου τοῦ Αἰσχίνου, 19 τοῦ Αἰσχύλου, 2 τῆς Παλατινῆς Ἀνθολογίας, 2 τοῦ Ἀριστοφάνους, 1 ἐλεγείας ἀδεσπότου, 9 τοῦ Εὐριπίδου, 3 τοῦ Ἡροδότου, 2 τοῦ Ἡσιόδου, 1 τοῦ Ἡσυχίου, 1 τοῦ Θεόγνιδος, 5 τοῦ Θουκυδίδου, 1 τοῦ Ἰβύκου, 1 τοῦ Καλλίνου, 2 τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ εἰς Πλάνα διηγηκοῦ ὑμνου, 2 τοῦ Πινδάρου, 3 τοῦ Πλάτωνος, 4 τοῦ Πλούταρχου, 44 τῶν ἄλλων δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους, 3 τοῦ σχολιαστοῦ και 12 τοῦ βίου τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ. Ἀποκαθιστάς δ' ἐκδότης ἡ ἐρμηνεύων χωρίον τι οὔτε κατατολμᾷ ποτε τῶν τέως κειμένων ἢ τῶν ἐρμηνειῶν ἄλλων ἐκδοτῶν ἢ τῆς κοινῆς τῶν ἐρμηνευτῶν πίστεως οὐδὲ ἀλογίστως και εἰκῇ ποιεῖ τὰς μελέτας, ἀλλ' εἰκοτολογῶν κρίνει εύσυνέτως. Και τοῖς ἀδροτέροις και πολὺ βελτίστι τῶν φιλολόγων οἶον Κωνστάντιον, Δινδορφίων, Ναούκκω και τοῖς λοιποῖς περὶ τῶν πρωτείων ἐν ταῖς φιλολογικαῖς μάχαις ἀγωνίζομένοις ἀνδράσιν εὔσεβει προσφερόμενος γνώμην οὐδὲ τῶν τὰ τριτεῖα ἔχόντων καταφρονεῖ, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φιλολογίαν ἐπιτεύγματα αὐτῶν ἀποδεχόμενος τάποτεύγματα ἢ σιγῇ παρέρχεται ἢ μετὰ λόγου ἐκκρούει οὐδαμοῦ εἰς αὐτοὺς οὐδέποτε ὑβρεῖς, ὡς ἄλλοις εἴθισται, ὑβρίζων, ἀλλὰ τὰ πράγματα αὐτὰ καθ' ἐστατάντες ἀντεξετάζων πρὸς ἄλληλα διακεκριμένα μὴ φυρόμενα πρὸς τὰ πρόσωπα.

Παράδειγμα δ' ἐστω μία τῶν πολλῶν εὑφωνῶν τοῦ ἐκδότου διορθώσεων και ἐρμηνειῶν, ἐν ἣ καταφαίνεται ὁ καλὸς τοῦ συζητεῖν αὐτοῦ και λρίνειν τρόπος, αὕτη: «Στ. 368 τόμους — χάριν. Ἡ περίοδος αὕτη σύγκειται ἐκ δύο κώλων, τοῦ μὲν τόμους — υψίπολις, τοῦ δὲ ἀπολις — χάριν, τὰ δοποῖα κατὰ χιστὸν σχῆμα ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸ τοτὲ μὲν [ἐπὶ] κακὸν [ἔρπει] και πρὸς τὸ ἀλλοτ' ἐπ' ἐσθλὸν ἔρπει. Ο νοῦς και υψίπολις μέν ἐστιν δ τηρῶν τοὺς νόμους και τὴν δίκην, ἀπολις (=κακόπολις) δὲ δ μὴ τῷ καλῷ συνών». Τὸ ὑποκείμενον τοῦ δευτέρου κώλου σύγκειται ἐξ ἀναφορικῆς προτάσεως (ὅτω—χάριν), τὸ δὲ τοῦ πρώτου ἐκ μετοχικῆς (τόμους — δίκαρ). Ο κῶδις τόμους παρείρων. Γράφω τόμους τε τηρῶν «Ο πληρῶν τοὺς νόμους και τὴν δικαιοσύνην υψίπολις γίνεται ..... ἀπολις δὲ ἐκεῖνος δοτεῖς οὐ μετὰ τόλμης τὸ καλὸν ἐκπληροῖ». Σχολ., δοτεῖς ἀναμφιδόλως ηὗρε πληρῶν ὡς γράφει δ Βόλφιος. Ἀλλ' οὐδαμῶς ἀμφιβάλλω διτι πληρῶν ἐγένετο ἐκ τοῦ τηρῶν. Διότι ὑπάρχει γλώσσημα ἐνταῦθα «ὁ φυλάσσων» φυλάσσων δὲ και τηρῶν συνώνυμα. Δημ. Στεφ. 276 «φυλάττειν ἐμὲ και τηρεῖν ἐκέλευεν». Μηδ. 3 «δσα μὲν παρ' ἐμοῦ προσῆκε φυλαχθῆναι, πάντα δικαίως ὑμῖν τετήρηται». Πλάτ. Πολ. Δ, 16 «δ (ἐπιθυμητικὸν) τηρήσετον, μὴ —ισχυρὸν γενόμενον—οὐκ αὖ τὰ αὐτοῦ πράττη. Πάνυ μὲν οὖν, ἔφη. 'Αρ' οὖν, ἦν δ' ἐγώ, και τοὺς ἔξωθεν πολεμίους τούτω (μουσικὴ και γυμναστικὴ) ἀν κάλλιστα φυλαττοίτην.» ΣΤ. 1 «Οπότεροι ἀν, ἦν δ' ἐγώ, δυνατοὶ φαίνωνται φυλάξαι νόμους τε και ἐπιτηδεύματα πόλεων τούτοις καθιστάναι φύλακας. Ορθῶς ἔφη. Τότε δέ, ἦν δ' ἐγώ, ἀρα δῆλον, εἴτε τυφλὸν ἔτι ὄξεν ὄρῶντα χρὴ φύλακα τηρεῖν διτοῦν;» 'Αριστοφ. 'Εκκ. 626 «ἄλλα φυλάξουσ' αἱ φαυλότεραι τοὺς καλλίους ἀπιόντας

ἀπὸ τοῦ δείπνου, και τηρήσουσ' ἐπὶ τοῖτιν δημοσίοισιν οἱ φαυλότεροι». Λογγῆν. Ρητορ. σ. 561 «τηρητέον ἐστί φοι και φυλακτέον τῆς φωνῆς τὸν τύπον. Ομέτε νόμους τηρῶν «νόμους φυλάσσων». Περὶ δὲ τοῦ φυλάσσω νόμον πρᾶλ Τρ. 616 «φυλασσει τόμοι». Ξεν. Ελλ. Α'. 7,29 «τοὺς νόμους φυλάττοντες Πλάτ. «Πολ. ΣΤ. 1, «φυλάξαι νόμους». Ομοια «νόμον σώζω» (=φυλάσσω, τηρώ). Αντ. 1113 «τοὺς καθέστωτας νόμους σώζοντα» Τρ. 1177 «νόμον ἐξευρόντα» (γρ. εῦ ἥ—έκ—σώζοντα). Εὐρ. Ιον. «προγόνων νόμον σώζουσα» 1322 «ἀρχαῖον νόμον σώζουσα». Και «νόμον περιστέλλω» Ήροδ. Β'. 147. Γ'. 31. Πρᾶλ έπισης Ήσιόδ. Εργ. και Ήμ. 123 «οἱ φαυλάσσουσιν τε δίκας» (ώς ἐνταῦθα «τηρῶν θεῶν δίκας»). Τέλος εἰπέ που δ Αἰσχίνης «διατηρῶ τοὺς νόμους». Εν τῇ τοῦ Καμποβέλλου ἐκδόσει βλέπω ἥδη διτι και ἀρχαῖος τις γραμματικὸς ἐννόησεν ὅτι ἡ τοῦ τηρεῖν ἔννοια ἀριδέει ἐνταῦθα, διότι ἐν ἀπογράφῳ φέρεται γλώσσημα «πληρῶν τηρῶν». —Τὴν ίδεαν «νόμους—ιψίπολις» φαίνεται διτι παρέλασθεν δ Σοφοκλῆς ἐκ τοῦ Ησιόδου Ήργ. και Ήμ. 223 «οἱ δὲ δίκας ξείνοισι και ἐνδήμοισι διδοῦσιν ιθείας και μήτι παρεκβαίνουσι δικαίου, τοῖτι τέθηλε πόλις». Ουτω δὲ οὐδὲν οὐδαμοῦ ἀποδέχεται δ ἐκδότης ἢ ἐκκηρύσσει ἐκ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ διορθουμένου κειμένου τῶν συγγραφέων, ἐὰν μὴ τοῦτο κυρῶται ἢ ἐκ χωρίων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἢ ἐξ ἄλλων ἢ ἐκ τῆς παραδόσεως, ἥν, ὄρθως ποιῶν, πολλῷ μᾶλλον τῆς εἰς τὸ διορθοῦν τολμηρίας νεωτέρων τινῶν ἐκδοτῶν τιμῇ κατὰ τὸ ἀριστον σύστημα τοῦ ἡμετέρου Κόντου τὸ στηριζόμενον ἐπὶ τῆς ιστορικῆς ἐλληνικῆς παραδόσεως τῶν παλαιῶν ἀττικιστῶν, λεξιογράφων και γραμματικῶν τῶν αὐτηρῶν τούτων φορέων και φυλάκων τοῦ θηταυροῦ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, ὃν ἂνευ οἱ τῆς νεωτέρας γλωσσολογικῆς αἰρέσεως ὄπαδοι ἀνεμώλια βάζουσιν. Ως ἀττικιστής δ' ἐκδότης τῆς Αντιγόνης γράφει ὄρθως και τοὺς παρωχημένους χρόνους τοῦ εἰκάζω ῥήματος πανταχοῦ διὰ τοῦ ἢ ἀντὶ τῆς ει ὡς πλημμελῶς ἂνευ αἰξήσεως γράφουσι, καίπερ γράφοντες γραμματικὰς τῆς ἀττικῆς γλώσσης, πάντες σχεδὸν οἱ ἡμέτεροι, ἐν οἷς και δ μακαρίτης Γεννάδιος γράφων ἐν τῇ γραμματικῇ αὐτοῦ: «Δὲν αἰξάνουσι 1) τὰ ἀρχίζοντα ἀπὸ ..... ει ..... εἰκάζω—εἰκαζόν, ἐνῷ ἀπαντῶσι παρ' Ἀττικοῖς δὴ οἱ τύποι ἔκαζορ, ἔκαπα, ἔκάσθητ, ἔκασμαι.

Αλλά, ει και πολλὰ ὑπὲρ τοῦ τ' ἐκδότου και τῆς ὑπ' αὐτοῦ κάλλιστα συντελεσθείσης ἐκδόσεως τῆς ἀπαραμίλλου Αντιγόνης τοῦ ὑπάτου τῶν τραγικῶν Σοφοκλέους ἔχω εἰπεῖν, καταστρέψω τὸν λόγον τὰ βραχέα μόνον ταῦτα λέγων, διτι τῷ μὲν ἐκδότῃ, καιπερ ἀγνοῶν

«Οππόθερ οὐτος ἀτήρ, ποίης δ' ενχεται εἰται γαῖης ποῦ δὲ ρύ οἱ γενετη και πατρὶς ἀρουρα», συγχαίρω ἐπὶ τῇ εὐφυΐᾳ, πολυμαθίᾳ και φερεποτίᾳ αὐτοῦ, τὴν δ' ἐκδόσιν αὐτοῦ τῆς Αντιγόνης ὑπὸ κριτικὴν ἴδικ ἐποψίην τὴν ἀριστηρη νομίζω ἀδεῶς πασῶν τῶν ὑφ' Ελλήνων μέχρι τοῦδε γενομένων, ὃν αἱ πολλαὶ οὐδὲ νὰ μνημονεύθωσιν ἔξια.

Γ. ΚΡΕΜΟΣ.